

megkezdett módon, a Rábca szabályozásával és a Hanságba délről érkező ³⁹⁰folyóknak a Rábcába, illetve az ezt a felső szakaszon a Fertő irányában meghosszabbító főcsatornába kormányzásával vélte elérhetőnek a hatékony lecsapolást. A másik elgondolás ettől lényegesen különbözött, az elmocsarasodás okát ugyanis éppen abban látta, hogy az északnak tartó folyók beömlenek a Hanság medencéjébe. A hatékony kiszáritás feltételeként szükségesnek látszott a Hanságot délről elkerülő, a folyók-patakok (Ikva, Kardos ér, Kelemente, Répce, Kis-Rába) vizét összegyűjtő csatorna megépítése, illetve ezzel párhuzamosan a mocsár belsejének csatornázása, a Rábca szabályozása is. Az érintett három vármegye és a két nagy uradalom álláspontját a várható hasznok és költségek mellett – a meglévő forrásanyagban nehezen tetten érhető, mindazonáltal létező – ellenszenvék és szimpátiák is alakították. Győr vármegye bizonyult legkevésbé lelkesnek, Sopront és Mosont egyaránt nagy ambíciók fűtötték.

Kezdetben valamennyi érdekelt Moson vármegye és Wittmann Antal tervezete mögé sorakozott fel, majd a kezdeti viszonylagos harmónia megbomlása után Győr megye kiszállt a projektből, Sopron megye pedig a Sió szabályozásában már nevet szerzett Beszédes József elgondolását pártfogolta. Wittmann és Beszédes személyeskedéstől sem mentes vitáját, koncepcióik sarokpontjait tanulmányunk második részében részletesen is bemutatjuk.¹⁴⁰⁽¹⁴⁰⁾

2008. LXII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Természeti környezet és gazdálkodás / Katona Csaba: Ember és környezet a 19. században: a Fertő

³⁹¹Katona Csaba: Ember és környezet a 19. században: a Fertő

1870-ben egy útleírásokat tartalmazó kötet jelent meg Angliában *Illustrated Travels: a Record of Discovery, Geography and Adventure* címmel. Szerkesztője a Royal Geographical Society segédtitkára, H. W. Bates volt. Ebben a kötetben található egy Magyarországgal foglalkozó írás is,¹⁴¹⁽¹⁴¹⁾ aminek szerzője bizonyos R. H. Busk. A szerző nem más, mint egy magyarországi útja idején mindössze 30 év körüli fiatal hölgy, akinek teljes neve Rachel Harriette Busk (1831–1907).¹⁴²⁽¹⁴²⁾ Magyarországi útleírása az 1860-as évek állapotait tükrözi, és röviden foglalkozik a Fertővel is: „A természet, melynek különféle adományai kivételes bőséggel lelhetőek fel Magyarországon, tavak tekintetében szűkmarkúnak bizonyult. A Tátrában fekszik a Felkai-tó, s bár akad még néhány apróbb tavacska a Kárpátokban, nem egy közülük mintegy 6000 láb magasságban, az ország nyugati részében mindössze kettő van – a Fertő-tó és a Balaton – s ezek közül is az egyik ma már megszűnt létezni, kiszáradt. Noha még jelölik a térképeken és említik az útikönyvek is, de immár három éve, hogy a Fertő-tónak, mely valaha a benne élő vízileányról¹⁴³⁽¹⁴³⁾ szóló regékről és kitűnő halairól volt híres, utolsó nyomai is eltűntek a föld színéről és az egykori meder, a nedvességtől termékeny szittyós part Magyarország leggazdagabb legelőjévé lett. Amikor egy későbbi magyarországi utamon tervemnek megfelelően tettem egy gyalogos kirándulást az annyira magasztalt Fertő-tóhoz, ez fájdalmas csalódás volt számomra, amit csak vállalkozásom egyedülállósága ellensúlyozott valamelyest. Úgy ítélt meg, hogy mintegy félóra alatt sétáltam keresztül a tó egykori medrén. Érdekes volt, ahogy egy kellemes négymérföldes sétányira Soprontól, a Roisdorf¹⁴⁴⁽¹⁴⁴⁾ nevű elmaradott falu mögötti legnagyobb magaslatról rátekintve, világosan kivehető volt a falvak sora mentén az egykori partvonal.”¹⁴⁵⁽¹⁴⁵⁾

Ez a kiszáradás csak időlegesnek bizonyult, de ezt az Angliából érkezett hölgy nem tudhatta, amint ahogy azt sem, hogy a Fertő nádas-mocsaras parttal szegélyezett alacsony vize mindig ingadozó szintű volt, így a korábbi századokban is. Ruszton például feljegyezték, hogy 1736-ban egy ottani legény fogadásból – aminek téjje egy akó jó bor volt – gyalog gázolt át a Fertőn,¹⁴⁶⁽¹⁴⁶⁾ 1737-ben pedig Moson vármegyéből kocsikkal közlekedtek Sopron irányába a medren át.¹⁴⁷⁽¹⁴⁷⁾ Arra is volt példa tartósabb

kiszáradáskor, hogy [392](#) az egykori medret megművelték, ahogy Busk is említette, de a tó végül makacsul visszanyerte helyét. [148\(148\)](#) Ma Közép-Európa harmadik, Magyarország második legnagyobb tava a Fertő, amelynek 1921 óta csak mintegy negyede tartozik Magyarországhoz Fertőhomok, Fertőszéplak, Hegykő, Sarród, Fertőd, Hidegség, Nagycenk, Balf, Fertő-rákos és Fertőboz településekkel. [149\(149\)](#)

Karl Baedeker Koblenzben 1853-ban megjelent útikalauza (*Handbuch der Reisende in Oesterreich*) ezt írta a Fertőről: „A várostól [150\(150\)](#) mintegy 2 1/2 órányira van a Fertő tó (Neusiedler-See), amely délkelet felé mocsárban (Hanság) végződik és ez nagyobb, mint maga a tó. Nyáron, midőn a tó vize visszahúzódik, a parton lúgos só kristályozódik. A tó nyugati dombjain fekszik Ruszt, Soprontól északra 4 órányira, ahol a magyar borok egyik legkitűnőbbje terem.” [151\(151\)](#)

Bella Lajos így írt róla: „A Fertő határozottan alföldi tó jellegű, feneke igen egyenletes és vize igen csekély. Átlagos mélysége 1–2 méter közt váltakozik. Legnagyobb mélysége az 1883. és 84. években volt, amikor eddig a legmagasabb vízállását érte el, a Ruszt és Nezsider közötti szakaszban 4 méter, a Ruszt és Rákosmenti szakaszban 3 méter, attól délre pedig csak 2 méter. Ma már annyira leapadt, hogy bárhol keresztül lábolhatunk rajta.” [152\(152\)](#)

Thirring Gusztáv 1886-ban pedig ekképp dicsérte a tavat „Lelkesedéssel, elragadtatással szól hazánk minden fia a »Magyar tengerről«, a Balatonról. Költőink dicsőítő versekben énekelték meg, festőink megörökítették szebb pontjait, tudósaink kutatásaiknak célpontjává választották, egyület alakítottak, hogy szépségeit a nagyközönséggel megismertessék, hozzáférhetővé tegyék. De emellett egészen megfélemlítettünk arról, hogy van még egy másik, habár kisebb, de nem kevésbé szép és érdekes tavunk, amely szerényen meghúzódik hazánk nyugati határán, oly vidéken, mely a nagy forgalomtól távol esik, melynek szépségeit inkább a parti lakosság ismeri és tudja kellően méltányolni.” [153\(153\)](#)

2008. LXII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Természeti környezet és gazdálkodás / Katona Csaba: Ember és környezet a 19. században: a Fertő / A tó és az ember: a megváltozott természetszemlélet a 19. században

A tó és az ember: a megváltozott természetszemlélet a 19. században

Térjünk vissza Rachel Harriette Buskhoz, pontosabban ahhoz a szemlélethez, amelyet leírása tükröz: egyértelműen kitapintható a tó mint természeti és esztétikai érték felfedezése. Az alábbiakban ennek megfelelően az ember és a természet találkozását kívánjuk röviden felvázolni a 19. század vonatkozásában: azt, ahogy az ember felfedezte a Fertőt és „hasznosítani” kívánta a tavat. Az idézőjel indokolt, hiszen, mint látni fogjuk, a szó csak elnagyoltan fedti a továbbiakban tárgyalandókat. Előre jelzem, hogy a témához tapadó két fontos és alapvető kérdésről itt és most nem kívánok szólni, hiszen azok értékelése szétfeszítené a rendelkezésre álló kereteket. [154\(154\)](#) E témák egyike az álló- és folyóvizek mindenkor legősibb hasznosítása, a halászat, pákászat, nádvágás és hasonló tevékenységek, azaz az élmezőny és más emberi igények ellátásával kapcsolatos természeti [393](#)források kiaknázása. A másik pedig a természetet megzabolázni és a maga képére idomítani akaró ember újabb keletű törekvése: a Fertő szabályozására, sőt kiszáraitására, lecsapolására irányuló tervek és kísérletek. [155\(155\)](#) Ezek helyett magam az alábbi három szempontot mint talán legfontosabbakat szem előtt tartva szeretném röviden felvázolni a tó és az ember kapcsolatát az 1800-as években: 1. A tó mint természetélmény és kirándulóhely. 2. Hajózás és vitorlázás. 3. A tó mint fürdőhely. [156\(156\)](#)

Előljáróban néhány szót kell ejteni arról, hogy a 18–19. század fordulóján miképp változott meg az embernek a természethez fűződő viszonya. [157\(157\)](#) Voltaképpen már a korszakban oly divatosá váló

fürdőre járás kezdetei is a mentalitásban, a gyökeresen megváltozott természetszemléletben csíráznak. A felvilágosodás éveiben az ember „felfedezte” a természetet, és nem „csupán” a szó magasztos, ha úgy tetszik rousseau-i értelmében; a természet szépsége önmagában mint esztétikum is vonzó lett. Erre korábban nem volt példa, hiszen a reneszánsz olyannyira fogékony művészete is csupán háttérként jelenítette meg. Petneki Áron egy kevésbé szembeszökő, ám igen fontos adalékra is felhívta a figyelmet a fürdőlátogatás gyorsan hódító divatjával kapcsolatosan: „A gyógyfürdők fellendülő forgalmának volt még egy, talán kissé különös, de eddig nem sokat vizsgált tényezője is. A francia felvilágosodás eszméinek mind szélesebb körű elterjedése óta immár nem minden társadalmi rétegben volt »sikk« búcsújáró helyekre zarándokolni. Ezt a felvilágosult XIX. században a gyógyfürdőre menés helyettesítette. [...] Ahogy hajdanán a nagy búcsújáró helyeken történt csodálatos gyógyulásokat följegyezték vagy szájról szájra adták, most a gyógyfürdőt, a természet csodáját reklámozták.”¹⁵⁸⁽¹⁵⁸⁾

A természetbe elvagyódás természetesen nem a kultúrával, civilizációval, társasági beidegződésekkel való drasztikus szakítást jelentette. Az ember sajátos természete nem túri meg azt a maga érintetlen állapotában; ha a közelébe kerül, legalább részben óhatatlanul átformálja. A természetrajongás felszínre töréséhez kellett az a stabil háttér is, ami nem csak azt tette lehetővé mind az anyagi függetlenség, mind pedig a tudatos pihenésre fordítható idő révén, hogy a városból a természetesebb környezetbe utazók kiszakadjanak megszokott közegükből, hanem azt is, hogy a rajongott és enyhülést nyújtó természet közeléből az emberek bármikor visszatérhettek kényelmesen felszerelt otthonaikba, sőt a komfortot bizonyos fokig kimotozva is élvezhették. A természet és a polgári milió elegye biztosította egyebek mellett azt, hogy a fürdőn időzők, miután megcsodálták a közeli hegyek szépségét, nyugodtan elfogyaszthatták kávéjukat a megszokott társasággal és kényelemben. A német költőfejedelem, Johann Wolfgang Goethe azért is lett hűtlen addigi kedvenc fürdőjéhez, Karlsbadhoz, mert: „Karlsbadot, mint geológiai vadászterületet néhány éve már kimerítette, mindent megkopogtatott és leírt. Így figyelme a fürdőhelyként épp akkoriban felvirágzó ³⁹⁴Marienbad felé fordult, s többször kirándult az Eger ¹⁵⁹⁽¹⁵⁹⁾ melletti Kammerbergre. [...] Sokat barangol a környéken kis kalapácsával, megkopogtatja a köveket, és hoz belőlük haza is.”¹⁶⁰⁽¹⁶⁰⁾ Meggyőző érvelés, de bizonyos, hogy abban, hogy Goethe Marienbadot részesítette előnyben, kulcsszerepe van a „felvirágzó” jelzőnek is. Az idősödő költő legalább annyira élvezte a lüktető társasági élet szellemet élénkítő hatását, mint természettudományos vizsgálódásaival elegyített magányos sétáit és a számára az újdonság felfedezéseit kínáló környező, rejtélyes táj szépségeit. Nem véletlenül érintette meg őt ismét a szerelem a nála fél évszázadnál is fiatalabb Ulrike von Levetzow láttán, és született meg ily módon hozzá írt verse, a Marienbadi elégia (*Marienbader Elegie*). Goethe maga szinte tételesen számba véve sorolta fel az élvezetes időtöltés elemeit: „Pompás szállás, barátságos házigazdák, jó társaság, csinos leányok, muzikális műkedvelők, kellemes esti szórakozás, remek étkezés, új, jelentős ismeretségek s újra megtalált régié, könnyű atmoszféra, kétezer párizsi lábnyi magasság a tenger felett, klastromi lakomák stb. mind hozzájárult, hogy a három hétig tartó szép időt teljesen kihasználhattam, élvezhettem.”¹⁶¹⁽¹⁶¹⁾

2008. LXII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Természeti környezet és gazdálkodás / Katona Csaba: Ember és környezet a 19. században: a Fertő / A Fertő mint természetélmény és esztétikum

A Fertő mint természetélmény és esztétikum

Ezt az élményt nyújtotta már a 19. század elején a Fertő annak, aki ellátogatott partjaira. Természetesen nem a tóparti falvak paraszti lakosságára gondolunk, hiszen az ő „mentális térképükön” aligha szerepelhetett kirándulóhelyként a víz és környéke mint vonzó látnivaló, hanem a városlakó műveltebb rétegekre, azokra, akiben kialakult és ott munkált a fent vázolt igény. Az ő Fertő-parti időzésük szép mementója a Fertőbozon máig megcsodálható kis templomszerű épület, az ún. Gloriett

(1. kép). A 19. század hajnalán, 1800 októberében látogatott el Sopronba József nádor és felesége; ott tartózkodása során a nádor több ízben felkereste Boz vidékét¹⁶²⁽¹⁶²⁾ a környéken birtokos gróf Széchenyi Ferenc társaságában, aki József nádor látogatásának emlékére építtette a Gloriettet a Boz fölötti magaslaton pár évvel később.¹⁶³⁽¹⁶³⁾ Hogy Széchenyi Ferenc mennyire vonzódott a Fertő szépségeihez, azt jelzi, hogy 1807-ben Zsófia nevű leányának Zichy Ferdinánddal kötött esküvője alkalmából ún. „tengeri csatát” is rendeztek a Fertő vizén.¹⁶⁴⁽¹⁶⁴⁾ A helyszínt az határozta meg, hogy az akkor magas vízállású Fertő gyönyörű panorámát biztosított.¹⁶⁵⁽¹⁶⁵⁾ A klasszicista stílusjegyeket hordozó Glorieta jellemző módon a környékbeliektől a Palatintempel nevet kapta, illetve magyarul – ennek tükörfordításában – Nádortemplomként is emlegették. A „templom” stílusában tetten érhető még az ókor iránti rajongás antikizáló hagyományt teremtő eszméje, csakúgy, mint a fürdőknél, amelyek, főleg a kútházak esetében, szintén az antik elemeket előtérbe helyező formáik révén visszanyúltak a görög és római mitológia gyökereihez.

3951. kép. A fertőbozi Glorieta. Id. Storno Ferenc, 1850 körül. Soproni Múzeum, Storno Gyűjtemény.

A Glorieta hamar népszerű kirándulóhellyé lett Sopron polgárai körében – e ponton pedig érdemes visszagondolni a Petneki Árontól fentebb idézett sorokra. Hiszen egy alapvetően kommemoratív céllal emelt épület röviddel megépítése után máris kettős funkciót tölt be, kimondva-kimondatlanul a kirándulók afféle kötelező célpontja, látnivalója lesz, némi cinikus humorral akár azt is mondhatnánk:

zarándokhelye. Hogy ez mennyire jellemző volt, azt egy irodalmi példával szeretném érzékeltetni, méghozzá egy olyanal, amelyben már az is tetten érhető, hogy a 19. század második felében miként kopott meg az ezekhez kötődő vonzalom. Theodor Fontane, a 19. század nagy porosz-német írója egyik regényében egy berlini társaság Quedlinburgba érkezik, és itt elhangzik, hogy mik azok a dolgok, amiket látni kell a városban. Ezek egyike a Brühl nevű híres park, ahol megtekinthető a helyi születésű Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) költő emlékének szentelt kis kápolna is. A társaság egyik hölgytagja pedig [396](#)nem lesz túl lelkes a hírtől miszerint felkereskednek ennek megtekintésére: „Tehát a Brühlhöz – sóhajtott Cécile, akinek semmi érzéke nem volt kis templomfélékhez és öntöttvas emlékművekhez. – A Brühlhöz. Messze van az a várostól?”[166\(166\)](#)

A 19. század derekán a bozi „Palatintempel” népszerűsége azonban töretlen volt. A naplóíró soproni leány, Slachta Etelka 1839-ben papírra vetett sorai között több ízben is fellelhető, hogy mennyire népszerű hely volt a Gloriett: „... aztán felmentünk a kis egyházhoz, ott soká ültünk.”[167\(167\)](#) Máskor pedig: „Délután tante Nánival Bozra kocsiztunk. Mi, leányok [...] felmentünk a nádortemplomhoz.”[168\(168\)](#)

A Vasárnapi Újság 1862-ben így írt a Gloriettről: „E helység mögött nem magas, fővenytorlatú dombhát emelkedik, melynek tetején kerek, kápolnaforma épület van. Ezt Széchenyi gróf József nádor tiszteletére rakatta. Innen igazán fölséges kilátás esik a Fertőre. A tó mint valami tenger egész hosszában és szélességében terül el szemünk előtt, északi partjait, melyek Boztól mintegy 5 mérföldnyire vannak, tisztán ki nem vehetjük, de túl rajtuk látjuk nyugat felé a Lajta-hegységet, odább keletre a pozsonyi hegyeket kékleni.”[169\(169\)](#) (2. kép).

De természetesen nem csak Boz, hanem a Fertő többi része is vonzotta a természetbe vágyókat. Kiss József a Tudományos Gyűjteményben is kiemeli a tó szépségét a Sopron vármegyéről írt ismertetésében: „Itt s ott látni a Fertő tavát is, mely a különben is a szép kilátást kellemmel díszesíti.”[170\(170\)](#)

A költő Vajda Péter egy zivataros éjszakát idéz meg a tónál romantikus hevülettel. Az idézetből kiviláglik, mennyi érzelmesség szötte át a sorok írójának a természethez való viszonyát: „Homály lebegett a vizek fölött, midőn kilátásom nyílt a Fertőre, hamar átszelém a szőlős vidéket s a parton valék, a habok lassú morajára hallgatva. Sötét vala az ég, de rajta millió csillagok, sötétek a vizek, de bennük az ég ragyog. Én magam itt az éj és az az égé... Megszoktam az iszonyt. Rajta, csatázz természet! Szellemem öröm melege áthévít engem is... Nem érzem a bajt, dacolok a vésszel, távoznak a borús felhők, csillag pillant elő keleten rózsamosolyával, jön a hajnal. Gyorsan haza most a vasárnapra ébredt város felé. Templomba kell menni...”[171\(171\)](#)

Visszatérve Slachta Etelkához, idézzük itt egy fraknói kirándulásáról szóló naplóbejegyzésének azt a részét, ahol a kacér leány elsorolja, hogy két udvarlója (Rudi és Stanzi) mellett mi kellett még ahhoz, hogy igazán jól érezze magát. Mintha – természetesen női hangra „hangszerelve” – Goethe marienbadi elégedettsége köszönne vissza: „A frissítő eprek, balról hű Rudim, lábaimnál a lelkes magyar Stanzi s előttem ezen kifejezhetetlen bájú környék, hazánk szép Fertője nagy messze s mélyen alattunk a regényes Fraknó vára. S az egész csoportozat fent s a vidék oly festőleges!”[172\(172\)](#)

3972. kép. A fertőbozi Gloriett. Id. Storno Ferenc vázlatkönyve, 1846. Soproni Múzeum, Storno Gyűjtemény

Az uralkodóház tagjai, mint láthattuk már József nádor esetében, ugyancsak felfigyeltek a Fertő szépségére. Így 1843-ban a Széchényiek nagycenki kastélyába látogatott el három Habsburg-főherceg: Ferenc József, Miksa és Károly Lajos, akik a Dunán-túlt járták be és Eszterházáról reggel érkeztek Cenkre, ahonnan azonban úgy utaztak tovább Sopronba, hogy előbb megtekintették a Fertőt. [173\(173\)](#)

1847-ben a Kismartonban – sikertelenül – alkalmazást kereső Somlyai István erdőmérnök jegyezte fel az alábbiakat útvjáról: „Lajtától a Fertő felé utaztunk, a pillanat, mellyel Fertőt láttam, meresztő volt, mert legelőször láttam ily nagy kiterjedésű víztömeget, az egész nagy hatással volt reám, hullámoktól kéült az egész Fertő felülete.” [174\(174\)](#)

A Fertő-élményt bemutató példákat természetesen a végtelenségig lehetne sorolni, zárjuk azonban ezek sorát egy olyan, ugyancsak Slachta Etelka tollából származó bejegyzéssel, aminek tagadhatatlanul megvan a maga bája: „A Fertőhöz parthie volt projectirozva ma délutánra, de a rossz idő miatt elmaradván, máskorra halasztatott.” [175\(175\)](#)

2008. LXII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Természeti környezet és gazdálkodás / Katona Csaba: Ember és környezet a 19. században: a Fertő / Csónak, vitorlás: a Fertő vizén

Csónak, komp, vitorlás: a Fertő vizén

A 19. század gyakorlatias embere természetesen nem érte be azzal, hogy csak távolról szemlélje a Fertő vizét, birtokba is akarta venni azt. A tó – már amikor épp nem volt kiszáradva – kínálta magát a közlekedésre, aminek alapvetően ugyancsak kétféle célja lehetett: az egyik az, hogy gyorsan eljusson az utazó egyik helyről a másikra, illetve ily [398](#)módon szállíthassa csomagját, áruját (ez tehát a praktizmust szolgálta), a másik pedig ismét csak az élményszerzés: részben esztétikai, részben pedig sportélmény. Attól függően, hogy a szeszélyes vízállás éppen milyen volt, mindkettőre lehet példákat

hozni.

Tudjuk például, hogy az 1800-as évek legelején Esterházy Miklós építtetett két hajót, amelyekkel fát akart szállíttatni Eszterháza és Oka (Oggau) között, de ez a vállalkozása igen rövid életűnek bizonyult, természetesen a vízszint ingadozása okán.¹⁷⁶⁽¹⁷⁶⁾ A századelőn mások is tettek arra nézve kísérletet, hogy a Fertő a kereskedelmi hajózás színtere legyen, hiszen a Magyar Kurírt is beszámolt vitorlás hajók készítéséről, „a környéken levő lakosok egymás között való kereskedésinek és közösüléseinek könnyebbítése végett.”¹⁷⁷⁽¹⁷⁷⁾

A víz szeszélyessége azonban rendre gátat szabott e törekvéseknek. Talán nem meglepő azonban, hogy aki elsőként fogta „munkára” a Fertőt azzal a céllal, hogy vitorlásával szánthassa hajóit, az a Cenken (is) birtokos gróf Széchenyi István volt. Ő egyik angliai útjáról egy vitorlást is hozott magával, amelynek a Himfy nevet adta¹⁷⁸⁽¹⁷⁸⁾ és ezt a hajót az 1840-es években a Fertő vizére rakatta. Titkárát, Tasner Antalt bízta meg azzal, hogy bizonyos Mertens angol kapitánnyal beszélje meg levélben a teendőket a hajó felújításával kapcsolatban.¹⁷⁹⁽¹⁷⁹⁾ Még legénységet is képeztetett ki hozzá, amire Béla fia így emlékezett vissza 1876-ban írja: „Felejthetetlen édes atyámnak Boz faluban hat evező legénye volt, kiket az ő angol hajómestere betanított”.¹⁸⁰⁽¹⁸⁰⁾

Ez azonban egy magánhajó volt, amely nem szolgált kereskedelmi célokat, állandó hajójárat tehát továbbra sem működött. Végül 1855. augusztus 1-jétől indult meg egy vitorlás kompjárat a „Fertői Vitorlás Hajókázás Igazgatósága”¹⁸¹⁽¹⁸¹⁾ kezelésében a Sopron és Moson vármegyék közötti utazás megkönnyítése céljából Fertőrákos és Illmic (Illmitz) között.¹⁸²⁽¹⁸²⁾ Ez a 23918/8782.4 számú, 1855. január 13-án megjelent császári és királyi kompjárat rendelet megvalósítását célozta, amely Sopron és Moson vármegye között „egy vitorlás hajó által teljesítendő hajózási rendszert állapított meg”.¹⁸³⁽¹⁸³⁾ A víz azonban ez évben olyan gyorsan apadt, hogy egy hónapot sem ért meg a vállalkozás.¹⁸⁴⁽¹⁸⁴⁾ Egy évvel később, 1856-ban „a Fertő tava, mint ottani vidéken eszközlött mértani földmérésekből észre lehet venni, évről évre veszt kiterjedéséből. A félszázad előtt még partjain álló helységek most egy negyedóránnyira, sőt távolabb is fekszenek s a tó lepadása által nyert térséget, melyen a nád igen jól díszlik, marhalegelőül használják.”¹⁸⁵⁽¹⁸⁵⁾ 1862-ből arra nézve van adatunk, hogy csónakon igyekezett egy társaság Pátfaluról (Podersdorf) Okára. Ők ugyan viharba kerültek a vízen, de nyilván nem véletlen, hogy csónakba kényszerültek, és nem hajóztak.¹⁸⁶⁽¹⁸⁶⁾

399A mintegy évtizeddel későbbi, Rachel Harriette Busk által is leírt kiszáradás évekig tartósnak bizonyult. 1865 és 1871-ig között nem volt víz a mederben.¹⁸⁷⁽¹⁸⁷⁾ Széchenyi Béla *Kőkori lelet a Fertő tava medrében* című művében így írt a jelenségről, kalapot emelve a természet nagyszerűsége előtt: „Midőn a Fertő 1865. év elejétől kezdve kisebb-nagyobb tócsák kivételével egészen kiszáradt, mely utóbbiak 1868-ig szintén kiapadtak, érdekes volt látni, hogy a tómederben lassanként minő vegetáció jön létre. Tanulságos volt látni, hogy ily rövid idő alatt a természet mint végzé be a tökelyesítés munkáját.”¹⁸⁸⁽¹⁸⁸⁾

Az egykori medret ekkor vastag sósóréteg fedte, amely távolról friss hónap tetszett,¹⁸⁹⁽¹⁸⁹⁾ ami azonban nem tartotta vissza az embereket attól, hogy a tó egykori helyén keresztülvágva rövidítsék le útjukat. 1865-ben gyalog 4 és fél óra volt az út Védeny (Weiden am See) és Oka közt,¹⁹⁰⁽¹⁹⁰⁾ és ebben az évben – mások mellett – nem kisebb személyiség lábalt át a tó kiszáradt medrén, mint Flandorffer Ignác.¹⁹¹⁽¹⁹¹⁾ 1867-ben Boz környékén is mindössze kétlábnyi volt a víz: „Ez évben oly annyira sekély lett a víz, [...] hogy a marhákat a tón keresztül hajtották, sőt gyakran kocsikkal is jártak rajta keresztül”.¹⁹²⁽¹⁹²⁾ 1869-től már rendszeresen közlekedtek a medren át.¹⁹³⁽¹⁹³⁾ A Rákos nevű falu virágosmajori kápolnája e kiszáradás emlékét őrzi: „A. B. szűz Mária tiszteletére, s annak emlékezetére, hogy a rákosi hívek a kiszáradt Fertő medrén át 1869. okt. 3-dikán tartották

Boldogasszonyba az első búcsújáratot.”¹⁹⁴⁽¹⁹⁴⁾

A tó azonban pár év múlva ismét megtelt és elárasztotta az Esterházyak által létesített ún. Új-Mexico telepet, ellepve annak épületeit,¹⁹⁵⁽¹⁹⁵⁾ egyúttal újraélesztve a Fertő által elnyelt egykori falvak legendáját.¹⁹⁶⁽¹⁹⁶⁾ Az 1880-as évekre nőtt ismét 2–3 méteresre a vízszint, így a tó újra alkalmas lett vitorlázásra,¹⁹⁷⁽¹⁹⁷⁾ aminek biztos jele, hogy 1884-ben már bizonyosan létezett az ún. Fertői Csónakázó Társaság, amely testület ez évben regattát is tartott a tavon július 13-án, majd ezt követően az elnökség tagjai a „hajótelepet mozgósították és városunk szépjeivel a nyílt Fertőre eveztek és vitorláztek”.¹⁹⁸⁽¹⁹⁸⁾ Az egyesület társadalmi szerepvállalását érzékelteti, hogy 1886. február 6-áról ún. Regatta-bálról van tudomásunk, amelyen a jeles soproni prímás, Munczy Lajos és bandája zenélt.¹⁹⁹⁽¹⁹⁹⁾ A korábbiak ismeretében viszont talán nem okoz meglepetést, hogy a 20. század hajnalára már nem létezett a Fertői Csónakázó Társaság: a volt elnök, Szilvássy Márton beszámolója szerint az alacsony víz miatt partra kellett vontatni a vitorlásokat, ahol négy éven át heverték a szárazon, várva azt, hogy a Fertő vize megemelkedjen, ám végül a partra vetett hajók elkorhadtak.²⁰⁰⁽²⁰⁰⁾

2008. LXII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Természeti környezet és gazdálkodás / Katona Csaba: Ember és környezet a 19. században: a Fertő / A fertőbozi fürdő

400A fertőbozi fürdő

A Fertő vizének talán legmodernebb hasznosítási formája a szabadvízi fürdő létesítése volt. Bár tudjuk, hogy Ruzson is működött fürdő 1840-től,²⁰¹⁽²⁰¹⁾ forrásaink általában két, a Fertőhöz kötődő fürdőt említenek: a bozit és a balfit. Ezek közül az elsőt kell témánk szempontjából jelentősebbnek tartanunk, hiszen Balf esetében a meghatározó a kútból fakadó gyógyforrás volt és nem a Fertő vize, Bozon azonban éppen fordítva állt a dolog. Az 1839-ben tető alá hozott ottani fürdő²⁰²⁽²⁰²⁾ a fertői vitorlázást is meghonosító „legnagyobb magyar”, Széchenyi István gróf egyik kevésbé ismert kezdeményezése volt. Ahogy Tilkovszky Lóránt fogalmazott: „Egy megélhetési nehézségekkel küzdő tóparti kis zsellérfalu fürdőhelyé fejlesztésére tett kísérletről van szó, amely sikertelensége ellenére is fontos művelődéstörténeti momentuma az »új Magyarország« arculatának, a polgárosult viszonyoknak kialakításáért folyt küzdelemben.”²⁰³⁽²⁰³⁾

A fürdő alapításának lehetőségét az teremtette meg, hogy Széchenyi nagycenki birtoktestének egy része a Fertő tó mellett terült el. Széchenyi maga is előszeretettel fürdőzött a tóban: „Minap láttam igen-igen aljas nagy karimájú szalmakalapot Sopronban, küldene vagy hozna ki számomra egyet, az idekapcsolt mérték szerint – fürödni a Fertőben.”²⁰⁴⁽²⁰⁴⁾ – írta egy ízben jószágkormányzójának, Lunkányi Jánosnak 1838 júliusában.

Széchenyi maga többször időzött a neves fürdőhelyen, Balatonfüreden, és vélhetően ott fogant meg az ötlet, hogy a Fertő vizének partján fürdőt létesítsen. Fürdő vonzerejét ugyanis – számos más fürdővel ellentétben – nem „csupán” az ott fakadó gyógyforrások, hanem a Balaton vize is növelte. Az ottani fürdő vezetése fából épült fürdőházakat állíttatott fel a tóban, hogy aki a szabad fürdést választja, kihasználhassa a Balaton nyújtotta lehetőségeket is.²⁰⁵⁽²⁰⁵⁾ Nem véletlen, hogy amikor 1838 őszén a bozi fürdő létesítésének gondolata konkrétabb formákat kezdett ölteni, Lunkányi Adler József balatonfüredi orvostól kérte el az ottani tavi fürdő faépületeinek műszaki adatait.²⁰⁶⁽²⁰⁶⁾

December végén már részletesebb előkészületek iránt érdeklődött Széchenyi: „S hát a fertő fürdőről mikor kapok rajzot és költség felvetést?”²⁰⁷⁽²⁰⁷⁾ Még ebben a hónapban sikerült bérlőt is találni a fürdőre: „Örülök, hogy a cenki vagyis inkább »fertői fürdőre« találkozott ember. Már most csak

remélem, leszen valami belőle. Most nincs egyéb hátra, mint eszközteni a dolgot minél célirányosabban, és olcsóbban.”²⁰⁸⁽²⁰⁸⁾

401 1839. február 5-én kelt az egyetlen Széchenyi-levél, valamivel részletesebben foglalkozik a fürdővel. Ebben a gróf először aggodalmának adott hangot, hogy a tóban felállított fürdőépületeket az erősebb szelek felboríthatják, ezért javasolta, hogy célszerű lenne szükség esetén partra szállítani az egész faalkotmányt. A továbbiakban néhány megjegyzést fűzött a tervrajzhoz, így például: „A conversatiószobának [...] vége ugye nyitva leszen, minden ajtó nélkül? S ha így – semmi ellenvetés.”²⁰⁹⁽²⁰⁹⁾

1839 júliusának elején Szalay József, Széchenyi nagycenki tisztartója arról értesítette a gróft, hogy a bérlő évi 40 ezüstorintot fizet bérleti díjként.²¹⁰⁽²¹⁰⁾ ez azt is jelentette, hogy a fürdőbe befektetett pénz csak sok év múlva térült volna meg. Ugyanakkor a rövidesen jelentkező érdeklődés jelezte, hogy nem elvetélt ötlet a fürdőalapítás: Lunkányi kimutatás szerint a bozi parasztok által a fürdővendégek részére felajánlott kiadó szobákból július 4-ig lefoglaltak 27-et.²¹¹⁽²¹¹⁾ Kik voltak a soproni fürdőzők? Az alábbi családnevekkel találkozunk Lunkányi feljegyzésében: Tsur, Szelezky, Frischmann, Wághy, Seibold, Cavallar, báró Buday, Braun, Richter, Wagner, Pinterits, Angeli, Stocker, Rach, Sibolth, Bastian, Kneps.²¹²⁽²¹²⁾

Slachta Etelka naplóiban is nyoma van annak, hogy ő és társasága is szívesen időzött Bozon, így például 1839 nyarán: „A fürdőhöz, Júlia-völgybe,²¹³⁽²¹³⁾ később Budaynénál tejet ittunk.”²¹⁴⁽²¹⁴⁾ Egy évvel később pedig udvarlója, a hannoveri származású ulánustiszt, Riefkohl Rudolf mesélte el neki, hogy Boznál fürdött a Fertőben: „Áttekinték Balfra s önnek képét varázsolá előmbbe fantáziám.”²¹⁵⁽²¹⁵⁾

Miként nézett ki maga a fürdő? „A bozi fürdői alapítványhoz a fürdőház, úgy a parti kunyhók és zászlókkal bekerített sík víz tartozik.”²¹⁶⁽²¹⁶⁾ A központi létesítmény a Fertő vizében álló fürdőház volt, amiről az alábbi leírás maradt ránk: „... a Fertő tavában mint egy 60 ölnyi távolságra egy csinos fürdő ház deszkából, hova mintegy egy öl szelességű hídon lehet menni.”²¹⁷⁽²¹⁷⁾

A fürdőháztól nyugatra és keletre száz-száz öl távolságra tilos volt a vízbe menni: a területet a tóban levert karókra tűzött zászlók határolták. Nyugat felé a zászlóktól újabb száz öl távolságra húzódott az a partszakasz, ahol egy krajcár ellenében lehetett a partról a vízbe gázolva fürödni, ennek másik határát szintén zászlók jelölték. Itt a part mentén nádkunyhók és gyékények szolgálták a vendégek kényelmét, illetve tették lehetővé a ruhaváltást. A zászlókon túl, Balf felé jelölték ki azt a partszakaszt, ahol a vendégek állatait (lovak, kutyák) lehetett fürdetni, illetve a kocsikat lemosni.

Kelet felé, Boz falu végénél, a zászlókon túl ingyenes volt a fürdés. Ugyancsak a Fertőben leszúrt karókra tűzött zászlók mutatták azt is, hogy a tó vizében meddig biztonságos 402a fürdés, jelezve, hogy a megjelölt helyek egyikén sem haladja meg a négy öl mélységet a tó vize.²¹⁸⁽²¹⁸⁾

A fürdő működését a látogatottság dacára kezdetektől ellenszenv kísérte Sopron vármegye részéről. Már 1839. július 1-jén szóvá tette Bognár Lajos tiszti alügyész a vármegye közgyűlésén,²¹⁹⁽²¹⁹⁾ hogy a bozi parasztság korábban bárhol szabadon fürödhetett, de az uradalom kitiltotta őket a fürdőház közeléből, nehogy „botránkoztató meztelenségük” a fürdővendégeket zavarja, míg a haszonbérlő a szabad vízben való fürdésükért egy krajcár ezüstpénzt követel.²²⁰⁽²²⁰⁾ A vármegye bizottságot hívott életre, hogy vizsgálja meg, „a Fertő tavában hol és minő helyeken tiltatott el a szabad fürdés? Vannak-e azon helyeken a fürdők kényelmekre és bátorságokra tett intézetek? Engedtetik-e a szabad fürdésre elegendő és alkalmas hely?”²²¹⁽²²¹⁾

Július 4-én megjelent a fürdőn Lunkányi, valamint Darás Sándor uradalmi ügyész kíséretében a

vármegye két megbízottja, Kulcsár István főszolgabíró és Bognár Lajos. Megállapították, hogy a fürdésre elegendő hely van, továbbá azt is, hogy a bozi jobbágyok nemhogy károsulnának, hanem anyagi haszonra tesznek szert a fürdővendégek számára kiadott épületeik bevételeivel: „Hogy ezen intézetből [...] a jobbágyoknak tetemes hasznuk legyen, tapasztaltuk.”²²²⁽²²²⁾ Végül javasolták, hogy a vármegye ne tiltsa el az uradalmat a fürdőházon túli területen fürdőzőktől elkért egy krajcár szedésétől, hanem tegye azt kötelezővé akkor is, ha a kunyhókat és gyékényeket nem használják.²²³⁽²²³⁾

A bizottság állásfoglalása kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a vármegye megváltoztassa álláspontját. Július 31-én a közgyűlésen az a határozat született, hogy a fürdőháztól keleti és nyugat irányába egyaránt száz-száz öl elég a fürdő számára, ezeken túl mindenhol szabad legyen a fürdés. Ez tehát csökkentette a fürdő egyébként is csekély bevételeit. 1839. augusztus 6–7-én ráadásul a Fertő fölött zivatar dühöngött, de a fürdőépület ezt átvészelte, és továbbra is szép számmal fogadott vendégeket.²²⁴⁽²²⁴⁾ A következő nyáron azonban már nem volt hangos a fürdőzőktől a bozi tópart: a novemberi vármegyei közgyűlésen az alábbiakat iktatták a jegyzőkönyvbe: „Bozi helységben a cenki uraság által felállított fertői fürdő érdemében Kulcsár István főbíró úr szóval jelentette: hogy a fürdőintézet az uradalom által megszüntnek nyilatkozottván, a kijelölés szüksége is megszünt.”²²⁵⁽²²⁵⁾

Bár a vármegye kétségkívül szerepet játszott a fürdő csődjében, nem feledkezhetünk meg egy jelentősebb súllyal latba eső tényezőről: a fürdő veszteséges voltáról. Lunkányi 1839. évi főpénztári kivonatából kiderül, hogy a fürdőre összesen 1705 forintot és 18 krajcárt adott ki az év folyamán a cenki uradalom, döntően a fürdőház **403** felépítésére, valamint a fürdővendégek által bérelt jobbágyházak felpadlózására.²²⁶⁽²²⁶⁾ Lunkányi 1839. július 4-én ezt írta: „Hogy a Fertőben és kivált Bozon egy célirányos fürdőnek fölláttatása mely tömérdek nehézségekkel van összekapcsolva, azt az alulirt nem akarja hosszasan előadni, és csak azt kívánta megjegyezni, hogy midőn a füredi fürdők, melyek a Balatonra épültek, az északi szelek ellen a közel lévő hegyek sora által fődve és takarva vannak, a bozi fürdőházra Nezsideről 4 mérföldre a sík vízen minden akadály nélkül rohanik az északi viharok dühe, abban örökké sok károkat fog tenni, és sok költségekre okot nyújtani.”²²⁷⁽²²⁷⁾

A fürdőház építésének pontos költségeit 5680 forintban állapította meg a jószág-kormányzó, ennek éves kamata 340 forintra és 48 krajcárra rúgott. Ezzel szemben a bevétel rovatba csupán 666 forint és 40 krajcár volt várható. E számok tükrében Lunkányi józan tárgyilagossággal állapította meg: „Azonban noha ezen fürdői alapítvány mind a köz egészségre igen hasznos, mind pedig a jobbágyokra nézve is igen pénznyerő, mégis, mivel nem hogy nem kamatol, hanem még esztendőnként nevezetes pótolást kíván is, tartós nem lehet, hacsak még valamely bővebb jövedelmi források meg nem nyílnak.”²²⁸⁽²²⁸⁾

A bozi fürdő később – ugyancsak rövid időre – immár az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc után ismét újjáéledt. Ehhez már nem volt köze a Döblingben élő megroppant Széchenynek (feleségének és birtokai kezelőjének azonban igen), és nem is magánkezdeményezés volt, hanem szigorúan üzleti alapokra épülő vállalkozás. A fürdő újbóli használatba vételét 1852-től számíthatjuk. 1854-ben alakult meg részvénytársaságként az ún. Bozi Fürdő Intézeti Egyesület (Hollinger Bade-Anstalt Verein).²²⁹⁽²²⁹⁾ Az *Oedenburger Intelligenz- und Anzeige-Blatt* 1855 szeptemberében írta meg, hogy a Boz melletti halászkunyhók mellett gyűltek össze azok a vendégek, akik kénytelenek voltak a szabadban vetkőzni, ha élvezni akarták a Fertő nyújtotta örömeit:²³⁰⁽²³⁰⁾ a társulás ezt tapasztalva vágott bele a fürdő kiépítésébe. Azt, hogy többen láttak az ötletben komoly üzletet, bizonyítja az előljáróság veretes névsora is. Az igazgató Simon Nepomuk János, soproni megyefőnök volt (Sopron vármegye 1848. évi első alispánja²³¹⁽²³¹⁾), a másodigazgató Flandorffer Ignác, a harmadik igazgató pedig Hajnik János, Lunkányi utódja a jószágkormányzásban Széchenyi birtokain. A mintegy 700 részvényes között volt többek között Batthyány Fülöp herceg, de Széchenyi István gróf felesége vagy éppen Schey Fülöp is.²³²⁽²³²⁾

A társaság Fertőbozon új fürdőt épített, amelynek megnyitása 1855. július 8-án volt. Nem véletlenül ekkor: ugyanis újra tartósabban magas volt a vízállás.²³³⁽²³³⁾ A célközönség ezúttal is főleg Sopron polgársága volt, akiknek kényelmét az utazás biztosítása ⁴⁰⁴is szolgálta „a fürdő kényelmes használata céljából Sopron és Boz között naponként háromszor forduló bérkocsinak (omnibus) felállítását és a fürdődíjnak lehető legjutányosabb szabályozása által könnyítessék, azon kívül pedig a fürdővendégek igényeinek egy odarendelt közismeretszerű jó vendéglő és annak pontos szolgálata által a lehetőségig elég tétessék.”²³⁴⁽²³⁴⁾

A látogatottságra nem lehetett panasz eleinte, hiszen 1852-ben 150-en, 1853-ban 120-an, 1854-ben 213-an, 1855-ben 323-an, 1856-ban 356-an időztek Bozon fürdővendégként, ami gyors fellendülést mutat. 1857-ben már bécsi és pesti vendégek is felkeresték Bozt.²³⁵⁽²³⁵⁾ 1858-ban Széchenyi Ödön gróf így írt apjának: „Az eső ellenére a tó egyre kisebb lesz, Bozon a fürdőházat 43 öllel beljebb kellett vinni a vízbe. A cölöpök, amelyek még megmaradtak a valaha Általad épített fürdőházból, tegnap óta először vannak szárazon. Az alacsony vízállásra való tekintet nélkül sok fürdővendége van az idén Boznak. [...] Növekszik Bozon az élet eleganciája, Somogyi grófnő minden kedden szalonjába gyűjti Sopronból az előkelő társaságot és szórakoztatja őket muzsikával és bőséges tánccal. Holnap jönnek Sopronból a Pallaviciniek és Széchenyi Kálmán; és Lózsáról az egész Zichy familia.”²³⁶⁽²³⁶⁾

Nem tévedtek hát nagyot a részvénytársaság alapítói, mikor üzletet szimatoltak a bozi fürdő felélesztésében. Ám hosszú távon mégsem jött be számításuk, 1862-ben már bántóan alacsony volt a vendégek száma: „Közvetlenül előttünk a mocsár közepett csinos fürdőépület van, jobbra pedig a dombláncolat oldalában szép új épület áll a fürdővendégek számára, melyet azonban ezek nem igen használnak.”²³⁷⁽²³⁷⁾ A Fertő vizének további visszahúzódása hozta el a végzetét: hamarosan a bozi fürdőélet ismét visszaesett, majd megszűnt létezni.²³⁸⁽²³⁸⁾

2008. LXII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Természeti környezet és gazdálkodás / Katona Csaba: Ember és környezet a 19. században: a Fertő / A balfi fürdő

A balfi fürdő

Boz mellett, mint már esett róla szó, a több évszázados múltra visszatekintő Balfot emlegették gyakorta fertői fürdőként.²³⁹⁽²³⁹⁾ 1862-ben például a *Vasárnapi Újság* tette ezt, amikor cikket közölt *Két fürdő a Fertő partján* címmel: „Ezen tó vizének sajátosságai, különösen sós vize már régen felébresztették az orvosok figyelmét s napjainkban mindig nagyobb mértékben használtatik gyógycélokra a partjain épült fürdőintézetekben, melyek kettejét itt rajzban mutatjuk be olvasóinknak.”²⁴⁰⁽²⁴⁰⁾ Balf azonban, ahogy már említettük, nem tóparti fürdőhely volt, hanem gyógyvize tette igazán ismertté. Azonban ez némiképp hátrányára is válhatott, mert a szabad vízi fürdőzés népszerűségét jelzi az alábbi adat: Balfon 1858-ban 245 állandó és 140 átmeneti vendég bukkant fel, míg a frissen újjáalapított Boz 1856-ban már 356 állandó ⁴⁰⁵vendéget fogadott.²⁴¹⁽²⁴¹⁾ David Wachtel orvos 1859-ben megjelent német nyelvű könyvében írt Balfról: megemlíti, hogy a nem éppen megfelelően felszerelt fürdőben út vezet a tóhoz, vagyis a balfi vendégek is szívesen időztek a Fertő partján. Sopron közelsége ellenére a fürdőt a város lakói a megközelítési nehézségek miatt is kevésbé látogatták, mint Bozt. Ráadásul a fürdő rossz állapota is szerepet játszott ebben, mert naponta csak kétszer közlekedett egy társaskocsi Sopron és Balf között.²⁴²⁽²⁴²⁾

Az állapotok még a 20. század elején sem voltak túl kedvezőek. 1915 augusztusában bizonyos Max (Miksa) Kupelwieser így írt fertői levelében egy hölgyismerősének: „Balf fürdő bizonyos tekintetben nagyon kezdetleges. [...] A külvilágtól elzárva van egy, a fürdőtelephez tartozó intézmény, epileptikus

személyek számára. Kíváncsi vagyok, mit hoz itt számunkra az idő. Egyáltalában nem leszünk itt elkényeztetve.” A levélrészlet a balfi viszonyokat is megvilágítja, számunkra azonban nem ez az érdekes, hanem az, hogy az „epileptikus személyek” számára szolgáló épület eredendően a Fertő partján volt fürdőház, ahonnan 1900 körül vitték át Balfra, ahol előbb kávéház volt, majd utóbb alakították át a levélben említett célra.²⁴³⁽²⁴³⁾

2008. LXII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Természeti környezet és gazdálkodás / Katona Csaba: Ember és környezet a 19. században: a Fertő / Összegzés

Összegzés

A fentiekben arra tettünk kísérletet, hogy legalább nagy vonalakban megvilágítsuk, hogy a 19. században az ember miképp viszonyult a Fertőhöz, milyen „csatornákon” érvényesült ez a viszony, mik voltak azok az érintkezési pontok, ahol az embernek a vízhez való kötődése tárgyiasult. A Fertő hasznosításának legintenzívebb korszaka azonban a 20. század: e téma azonban már önálló tanulmány(oka)t követel meg.

2008. LXII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely

406 Műhely

2008. LXII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely / Horváth László: Az 1850-es évek kataszteri felmérései mint helyismereti források

Horváth László: Az 1850-es évek kataszteri felmérései mint helyismereti források

Ismeretes, hogy az 1848-as tavaszi országgyűlés határozatot hozott a közteherviselés bevezetéséről, vagyis a nemesek addig élvezett adómentességének megszüntetéséről és az úrbéri viszonyok felszámolásáról, azaz a jobbágyfelszabadításról. E határozatok eredményeképpen gyökeresen megváltoztak az addigi ingatlanulajdonlási viszonyok. Többek között ezért is válhatott szükségessé, hogy az 1850-es években egy az egész országra kiterjedő ingatlanfelmérést hajtsanak végre. Ennek eredményeképpen megszülettek a magyarországi települések részletes és mai mértékkel is nagyon pontos, naprakész kataszteri térképei, valamint az ingatlanok adatait rögzítő kataszteri iratok. A Sopron városára illetve a történeti Sopron vármegyére vonatkozó térképszelvények S 78, míg a kataszteri iratok S 79 jelzetszámon állnak a kutatók rendelkezésére a Magyar Országos Levéltárban, Budapesten. (Más megyék anyagát esetenként a helyi levéltárak őrzik.)

A történeti Sopron vármegyéből összesen 126 helység térképszelvényei és iratai kutathatók, Acsalaggal kezdődően egészen Zsebeházáig. A térképek az 1851 és 1857 közötti években készültek. Egyes települések esetében néha több – felvételi időben elkülönülő – térképet is találhatunk. Előfordulhat, hogy egyes települések neve a levéltári katalógusban nem található, ugyanakkor azonban készült róluk térképszelvény és kataszteri adatfelvétel. Ezt tapasztaltam pl. Petőháza esetében, amely Fertőendréd